

A12-a sesiune anuală a Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice/
The 12th annual session of the Centre for the Comparative History of Ancient Societies:
19th-20th April 2024

Habitatul uman din Preistorie în Antichitatea Târzie: analize și interpretări
Human habitat from Prehistory to Late Antiquity: analyses and interpretations
(abstracte/ abstracts)

Dr. Habil. Cristian-Sorin AILINCĂI (ICEM "Gavrilă Simion", TULCEA, UB), *Despre habitatul uman la Dunărea de Jos la începutul mileniului I a.Chr.*

Zona Dunării de Jos a fost de-a lungul istoriei o importantă zonă de contact între civilizații, fiind martorul multor schimbări culturale. Comunitățile umane documentate aici au arătat moduri diferite și originale de adaptabilitate la condițiile nu întotdeauna prietenoase ale mediului. Cercetările au evidențiat posibile fluctuații demografice importante mai ales în Dobrogea unde, în ciuda densității remarcabile a siturilor arheologice, există anumite perioade în care informațiile legate de prezența omului sunt aproape inexistente.

O astfel de perioadă este înregistrată în a doua jumătate a mileniului al II-lea a.Chr. Vestigiile specifice culturilor Noua și Coslogeni au o densitate foarte redusă, fiind identificate mai ales în apropierea Dunării dar și în partea de sud a Dobrogei. Prin contrast, începutul mileniului I a.Chr. se remarcă prin existența unui număr mare de locuri distribuite destul de uniform în tot sud-estul României de astăzi, mai ales de-a lungul surselor de apă. Această schimbare are loc pe fondul apariției unei noi tradiții culturale, cu o probabilă origine sudică, cunoscută sub denumirea convențională de cultura Babadag (sec. X-IX a.Chr.). Aceste comunități vor dezvolta pentru proximitativ două secole un sistem original de amenajare a habitatului aflat în directă legătură cu modul de subzistență și de exploatare a teritoriului.

Dr. Cristian Eduard ȘTEFAN (Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", Academia Română), *Habitatul de tip Dudești la Dunărea de Jos. Probleme vechi și descoperiri mai noi*

Cercetarea neoliticului la Dunărea de Jos a beneficiat de noi impulsuri în cadrul programelor de infrastructură mare, care au dus la excavarea unor suprafețe mai mari în ariile unor situri descoperite pe traseul viitoarelor autostrăzi sau drumuri expres. De asemenea, unele dintre acestea au beneficiat de finanțări generoase care au condus la adevărate proiecte de cercetare cu datări radiocarbon, analize arheometrice, bioarheologice, etc., ajutându-ne să înțelegem mai bine habitatul dudeștean de la Dunărea de Jos (cca. 5500-5000 BC). În această prezentare vrem să punem în lumină aceste noi cercetări, dar și să comparăm cu ceea ce s-a realizat în trecut pentru a completa imaginea neoliticului mijlociu din zonă.

Cercetător științific II, dr. **Simona LAZĂR** (Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Ploșor” din Craiova, al Academiei Române), *Practici funerare la începutul epocii fierului în sud-vestul României*

La începutul epocii fierului, în zona de sud-vest a României, practicile funerare sunt reprezentate, cel mai adesea, de incinerarea în morminte plane, având ca inventar urna funerară, vase adiacente și în câteva situații, obiecte de metal întregi sau fragmentare (mormântul de la Ghidici, necropolele de la Balta Verde și Hinova). Aceste descoperiri sunt situate pe malul Dunării, în același areal în care au fost descoperite necropolele de incinerare în urnă de tip Gârla Mare și Bistraț Ișalnița de la sfârșitul epocii bronzului.

În zona centrală a Olteniei la Vârtop și Ploșșor, întâlnim o situație diferită, „mormintele tumulare” descoperite de C. S. Nicolăescu Ploșșor, în 1922 au fost descrise detaliat de D. Berciu în *Arheologia preistorică a Olteniei*, din 1939. Inventarul este format din mai multe vase cu decor canelat și câteva fragmente de oase, totul fiind acoperit cu pietre și o manta de pământ. Atribuirea oaselor calcinate găsite aici unui corp uman incinerat este doar ipotetică în lipsa unor analize osteologice. În aceste condiții ne putem întreba dacă nu cumva tumulii respectivi reprezintă un alt tip de monument arheologic. Este plauzibil ca ceramica de tip Vârtop și fragmentele de oase arse găsite alături să nu constituie inventarul unor morminte, dar să aibă legătură cu un alt tip de practici rituale, posibil legate tot de cultul morților. Putem avea în vedere analogiile descoperirea de la Konopište, din Serbia, lângă Mala Vrbica, pe malul Dunării sau cu tumulii de la Susani, Lăpuș II, Bicaz - „Togul Nemților“, care datează din aceeași perioadă. Aceste construcții tumulare prin bogăția ofrandelor și cantitatea de energie socială înglobată sugerează apariția unei noi forme de reprezentare a statutului social, ne determină să ne gândim și la o schimbare la nivelul mentalului colectiv.

Ana ȘTEFAN (FIUB, Institutul de Antropologie Fizică, „Fr. Rainer”), *„Made” to be a warrior*

The archaeological excavation of Platonești started in the year 1990 when, in the eastern part of the village, the archaeologists at the time discovered a bi-ritual early medieval necropolis. The grave that I will be discussing is number 374, discovered during the 1999 campaign along with other 79 graves. The burial practice associated with this grave is inhumation, the individual was found laying in the supine position, with his upper limbs placed along the body and the lower limbs in a straight manner. The orientation of the grave was E-W.

Grave 374 represents a rather peculiar case, the individual being a very well-built man, his skeletal remains showing traces of intense muscular activity and violence related trauma. The inventory, which is comprised of a sword with traces of a wooden sheath, a knife and a buckle placed by the left femur, a round iron buckle placed by the right tibia and the skeleton of a horse with the head oriented towards west and parallel to the human individual, are all pointing towards the identity of a warrior with nomadic origins. Consequently, the state of his remains are the result of the natural context he has lived in, of the social, cultural and military norms of his time.

Dr. Adriana PANAITÉ (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Academia Română), *Drumurile romane în Moesia Inferior. Observații privind organizarea internă a provinciei*

Sosirea romanilor și introducerea zonei de la Dunărea de Jos în interiorul granițelor Imperiului Roman, în forma provinciei Moesia Inferior duce la modificarea radicală a peisajului. Acest spațiu este cucerit și reorganizat, căpătând în timp trăsături distincte, în primul rând cu ajutorul armatei romane, acțiunea fiind dublată de măsuri cu caracter civil; se poate afirma că peisajul a cunoscut în epoca romană schimbări substanțiale: apariția urbanismului de tip roman, o creștere a numărului de așezări și a densității acestora, diversificarea gamei și funcțiilor așezărilor, la care se adaugă varietatea formelor de organizare ale acestora, precum și împărțirea terenului în loturi agricole, folosite de populația civilă din zonă. Elementul care asigură coeziunea teritoriului este rețeaua de drumuri.

Alături de drumurile principale, cum ar fi, de exemplu, drumul de limes, construit de-a lungul Dunării, există o rețea densă de drumuri locale, prin care se asigură legăturile între sate, dar și cu orașele importante ale provinciei. Drumurile îndeplinesc rolul de limite interne, de exemplu între diverse tipuri de proprietăți; asigură accesul către terenurile agricole, către zonele de exploatare a materiilor prime, facilitează transportul mărfurilor și al persoanelor etc. Este încă dificil să evaluăm cu exactitate ce efect au avut cucerirea romană și perioada ulterioară asupra modificării peisajului și habitatului. În mod clar însă, acestea capătă trăsături distincte prin fondarea de noi așezări și diversificarea activității economice.

Demersul nostru se bazează pe analiza și interpretarea a mai multor categorii de surse scrise și arheologice și își propune creionarea unui stadiu al cercetării privind impactul drumurilor romane la Dunărea de Jos.

Radu O. STĂNESCU (Curator at ICEM „Gavrilă Simion” – Tulcea, PhD candidate at Babeş-Bolyai University – Cluj-Napoca), **Răzvan CERNAMORIȚI** (Curator at ICEM „Gavrilă Simion” – Tulcea, PhD student at „Vasile Pârvan” Institute of Archaeology – Bucharest), **Florian MIHAIL** (Researcher at ICEM „Gavrilă Simion” – Tulcea), **Aurel STĂNICĂ** (Researcher at ICEM „Gavrilă Simion” – Tulcea); *Metamorphosis of a Habitat. Case study: Isaccea-DGASPC 2022*

This presentation explores the changes in the human habitat over the course of several centuries, observed in a rescue excavation performed in the autumn of 2022, in the city of Isaccea, Tulcea county. The operation was necessary in order for the land, a former state-owned agricultural farm built during the Communist regime, to be used for building special housing for the Authority for Social Services and Child Protection

After a test trench done in 2021 revealed ancient pottery and CBM fragments, the following year an area of approx. 560 sqm was excavated, revealing 12 archaeological features (pits, funerary structures, a WW1 trench) and plenty of artefacts (pottery, a Roman coin, ceramic building material, metal objects), from different time periods: spanning from the Hellenistic era up to the 20th century.

Dr. Alexandra ȚÂRLEA (DIAAIA, FIUB), *„Frumoasă vecina noastră...” sau preliminarile unei cercetări asupra ferestrelor și sticlei de geam la Histria (Sector ACS)*

Discrepanța dintre importanța rolului pe care l-au jucat ferestrele în istoria omenirii și nivelul scăzut de interes cu care istoricii în general și arheologii în special s-au aplecat asupra acestei categorii este remarcabilă. Evident, cel puțin în cazul cercetării arheologice, motivele care au dus la această situație sunt evidente și țin în special de natura și caracteristicile ferestrelor, care le-au făcut să supraviețuiască doar în rare cazuri și încă și mai rar într-o stare care să permită obținerea unor informații clare și emiterea unor interpretări. Din acest punct de vedere, nu este de mirare că pentru lumea romană, civilizația care a început să utilizeze sticla de geam, informațiile pe marginea acestui subiect sunt disparate și neclare, fiind extrase cu precădere din surse literare și vizuale și mult mai rar, cu câteva excepții notabile, „ajutate” de erupții vulcanice, obținute ca rezultat al cercetărilor arheologice. Aceasta însă nu înseamnă că punerea unor detalii cap la cap nu ne-ar putea duce spre o imagine mai clară asupra utilizării ferestrelor și a funcțiilor acestora în lumea romană. Prezentarea de față se constituie într-o încercare de a analiza situația *insulei* romane târzii de la Histria, Sectorul Acropolă Centru-Sud, din punctul de vedere al existenței și rolului jucat de ferestre în cazul acestei clădiri (ținând cont de specificul acesteia și de contextul în care a funcționat), trasând direcțiile posibile de cercetare pentru viitor.

Adrian ȘERBĂNESCU (Universitatea din București, ICUB); **Cristian ROTH** (Universitatea din București, ICUB), *Investigații geofizice în situl roman rural de la Ceamurlia de Sus (Tulcea)*

Prezentarea se axează pe rezultate campaniei de investigații arheogeofizice din situl roman rural de lângă Ceamurlia de Sus (jud. Tulcea) al cărei scop a fost de a afla informații despre dimensiunea sitului, structurile prezente în subsol, rolul și funcțiile acestora și de aici determinarea rolului așezării în contextul mai larg, al *regio Histriae*, teritoriul roman administrativ din jurul Histriei.

Situl a fost descoperit în urma unor lucrări de salvare pentru un proiect de infrastructură însă informațiile despre sit sunt practic inexistente, excavațiile fiind conduse de regretatul profesor Alexandru Avram. Pornind de la ideea de a cerceta situl ca parte integrantă din lucrarea de doctorat axată pe studiul așezărilor romane rurale din hinterlandul cetății Histria, a fost pregătită o campanie de investigații geofizice pentru începutul anului 2023.

Pe lângă efectele negative ale agriculturii intensive din ultimele 7-8 decenii cu precădere, lucrările de infrastructură (magistrala de gaze naturale) prezentau potențial ridicat de a afecta situl și, prin urmare, obținerea unor rezultate relevante. Acceptând provocarea dublă în cercetarea acestui sit, investigații geomagnetice și georadar au fost efectuate iar rezultatele au arătat că situl este traversat de cele țevi de gaze ale magistralei iar structurile îngropate afectate puternic de traseul acestora. Se poate conclua că structurile de piatră, demantelate în mare parte, se concentrează în apropierea malului Ceamurliei iar alte tipuri de complexe arheologice se situează și la distanțe mai mari de râu. De asemenea, ipoteza ca această așezare să fie de fapt o fermă (*villa*) și nu un sat a apărut în urma cercetărilor geofizice și va fi luată în considerare pe

viitor. Deși nu am putut determina dimensiunea așezării, primul pas în înțelegerea contextului acestui sit a fost făcut, informații importante au fost obținute, iar o viitoare campanie va continua în direcția obiectivelor stabilite pentru cea din 2023.

Dr. Iulia ILIESCU (DIAAIA, FIUB), Dr. Dragoș HĂLMAGI („Vasile Pârvan” Institute of Archaeology), *The practice of producing mould-made lids in the province of Scythia during Late Antiquity. Repertoire and symbolism*

The present paper aims to discuss a group of objects made of clay that was produced during Late Antiquity (mainly in the 6th century) and seems to have been specific for the province of *Scythia*. These objects stand out for their particular shape, but especially for the decoration and texts written on them, in most cases with religious significance. Dozens of such pieces have been discovered so far in various sites on the territory of nowadays Dobruja, while the first concerns for their study date back to the second half of the 20th century. With this paper we aim to update the existing data on this category by bringing to the fore unpublished discoveries from Histria/Istros (Constanța county), both from old and more recent excavations. After presenting the technological details and a brief overview of the decorative repertoire, we will focus on the functionality of these objects and the symbolic significance for their consumers.

Dr. Mihaela MARCU (DIAAIA, FIUB), *Katágeioi ou òpógeioi – les structures souterraines dans les régions du nord-ouest du Pont-Euxin (VI^{em} -III^{er} siècle av. J.-Chr.)*

Les données épigraphiques et littéraires témoignent la rareté des caves dans l'habitat antique. Les fouilles archéologiques ont permis de signaler des maisons pourvues des caves et des citernes, pour le stockage du vin ou d'huile. La fréquence de ces caves à Olbia et dans la région nous laisse penser qu'elles devaient servir de magasins, parce qu'elles étaient souvent accompagner par des dépôts d'amphores.

Ana-Maria BALTĂ (MA Student, University of Bucharest), *Roman Provincial Coinage – A mirror of the urban landscape. The case of Nikopolis ad Istrum*

The Roman Provincial Coinage provides one of the most complex sources of information regarding ancient cities. In conjunction with archaeological surveys and epigraphic data, it can offer essential insights into the reconstruction of the landscape of the minting city. This is also the case of *Nikopolis ad Istrum*, founded by Trajan to commemorate his victory over the Dacians. It exhibited a complex urban organization that is primarily reflected in the archaeological discoveries. Numerous architectural elements (gates, temples) are present in the local coin emissions, particularly from the reign of Septimius Severus (193-211 AD) when *Nikopolis ad Istrum* and other cities of *Moesia Inferior* experienced an explosion of monetary types. There are also several examples of buildings, such as the *nymphaeum*, that have yet to be discovered but appear on the coins of the city. This presentation will offer a virtual visit to *Nikopolis ad Istrum* through the lens of its provincial coinage from the end of the 2nd century to the 3rd century AD.

Dr. Manuela DOBRE (DRIIU, FIUB), *Spațiul urban al Constantinopolului în surse bizantine din sec al XV-lea*

Centru politic și religios necontestat al lumii bizantine timp de mai bine de un mileniu, Constantinopolul reprezintă referința obligatorie pentru toți autorii secolului al XV-lea, dar ceea ce se desprinde din operele lor este mai degrabă “ideea de Constantinopol” decât “imaginea Constantinopolului”. Conștienți de criza accelerată a imperiului lor, implicit a capitalei acestuia, care era departe de gloria de altădată, istoricii perioadei menționate nu sunt în mod evident preocupați de descrierea Orașului, ci mai degrabă de particularizarea anumitor elemente ale topografiei constantinopolitane, cu o valoare mai mică sau mai mare din perspectivă politico-ideologică sau religioasă.

Dr. Vladimir Crețulescu (DIAAIA, FIUB), *Locația și mediul natural al Ravennei în Antichitatea târzie: Una dintre cheile preeminenței politice a orașului, de la capitala romană târzie până la exarhatul bizantin (402 – 751 d.Hr.)*

Între 402 d.Hr. (atunci când împăratul Honorius mută capitala Imperiului Roman de Apus de la Milano la Ravenna) și 751 d.Hr. (atunci când Ravenna a fost – în cele din urmă – cucerită de lombarzi, încheindu-se astfel existența exarhatului bizantin din nordul Italiei), orașul Ravenna se găsește în epicentrul politicii Imperiului Roman de Apus (între 402 și 476 d.Hr.), a Italiei barbare (între 476 și 540 d.Hr.), apoi a Italiei bizantine (între 555 și 751 d.Hr.).

Voi pleda pentru ideea că unul – poate chiar cel mai important – dintre factorii care au dus la preeminența politică a orașului de-a lungul a 350 de ani, în calitate de capitală imperială, regală și apoi regională, a fost locația și mediul său natural oportun (însemnând poziția sa geografică, precum și împrejurimile sale lagunare și mlăștinoase).

Voi explora această ipoteză prin intermediul unei treceri în revistă diacronice a celor trei secole și jumătate de importanță politică a Ravennei antic-târzii, acordând atenție tuturor situațiilor documentate în care locația și mediul natural specifice orașului au jucat un rol în rezistența sa la atac sau asediu, sau în înflorirea sa economică, politică și / sau culturală.

Antonio NICULAE (FIUB), Dr. Irina ACHIM (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Academia Română), Dr. Valentin BOTTEZ (DIAAIA, FIUB), *Material tegular din complexul Bothros 1 - Bazilica cu criptă (Histria): considerații tipologice și cronologice*

Histria, o colonie milesiană cu o istorie de aproximativ 1300 ani (jumătatea sec. VII a.Chr. – jumătatea sec. VII p.Chr.) este unul din cele mai importante centre urbane antice de pe teritoriul României. Descoperirea a trei puțuri săpate în stâncă în perimetrul Sectorului *Basilica cu criptă* constituie una din cele mai semnificative descoperiri referitoare la viața religioasă a orașului din ultimele decenii.

Prezentarea valorifică o categorie anume de materiale arheologice provenind din *Puțul nr. 1*, o amenajare datată în perioada romană timpurie. Este astfel vorba despre un strat consistent reprezentat de material de construcție ceramic (*tegulae* și *imbrices*), care ne furnizează informații prețioase referitoare la amenajarea puțului, dar și în legătură cu etapele sale de umplere, cu cronologia și selecția elementelor care compun umplutura acestei surprinzătoare instalații.

Dr. Daniela Zaharia (DIAAIA, FIUB.), *Principii cosmologice în organizarea spațiului locuit și a celui funerar în China arhaică. O analiză bibliografică*

Dinastiile Shang-Yin și Zhou ocupă cronologic epoca bronzului în câmpia chineză, cu o cronologie care începe în secolul XVII BC, odată cu apariția tehnologiei bronzului și, cel mai probabil, constituirea primei structuri statale în regiune. Finalul epocii este mai greu de determinat, având în vedere uzanțele cronologice, dar vom considera secolul al VIII-lea ca limită cronologică pentru discuția noastră, deoarece acum se produc concomitent două evoluții relevante: trecerea de la dinastia Zhou de Vest la Zhou de Est (în mod efectiv la sistemul Primăvara-Toamna al regimului hegemonic descentralizat), respectiv apariția tehnologiei fierului (chiar dacă încă nu este dominantă ca metalurgie). Propunem o analiză bibliografică a modului în care este interpretat spațiul rezervat elitelor socio-politice în aceste epoci, în relație cu principiile cosmologice chineze tradiționale. Vom începe analiza la nivelul primei sinteze semnificative pentru subiect, monografia clasică a lui K.C. Chang, *Shang Civilization* (1980) și vom avansa până în prezent, urmărind momentele și teoriile cele mai influente din ultimii 40 de ani cu privire la subiect. În analiză urmărim să includem atât demersurile arheologice, cât și pe cele provenite din istoria artei, istoria religiei, filosofie istorică și mitanaliză.

Dr. Diana PAVEL (CICSA, UB), *Natural elements, anthropic enhancements. Ritual parameters in Etruscan sanctuaries*

An 'out-of-the-ordinary' natural element seems to have been the central point of focus within various sanctuaries across Etruria, to include cavities within the ground (Monumental Complex at Tarquinia, Cetamuri del Chianti sanctuary), cavities within the natural walls of an adjacent cliff (Fontanile di Legnisina sanctuary at Vulci, Cannicella sanctuary in Volsinii) or other natural elements deemed as 'curious' (as perhaps the triangular shape of the cliff from the Portonaccio sanctuary at Veii might suggest). Interestingly, most of these natural elements seem to have suffered throughout time artificial enhancements, although only to a certain extent; whereas the original element was largely kept unobstructed, enlargements, enhancements, or perhaps even aesthetic developments seem to have been acknowledged archaeologically. These natural elements appear to have been the focus of specific socio-religious practices within these sanctuaries even throughout centuries, a focus further established through anthropic means.

This presentation sets out to consider the impact of such elements for the development of the religious practices in the areas that they would come to define. Is there a definitive pattern to be seen in the evolution of the worship of the natural element towards the worship within an anthropic environment and is there a specific chronological framework? What can we say about the intentionality of the human agents manipulating the natural? What impact do these transformations have on the reception of the socio-religious practices? All these questions are aimed to be reflected upon within my presentation, starting from an analysis of the archaeological sources and considering the social and religious implications behind these transformations of the environment.

Dr. Florica (BOHÎLȚEA) MIHUȚ (DIAAIA, FIUB), *Natură și cultură – cazul grădinilor private romane de tip uiridarium*

În *Istoria culturală a grădinilor din Antichitate*, apărută acum un deceniu (2013), grădinile romane compun, alături de cele din Orient și lumea greacă, trei mari categorii: parcuri de mari dimensiuni (*paradeisoi*) ale palatelor și elitelor; parcuri ori grădini publice sau private medii, alături de care sunt considerate și grădinile sacre (*kepos, nemus, lucus*); grădini-curte (*uiridaria*). Criteriile de clasificare iau în considerare locul de amplasare (spații private sau destinate publicului), dimensiunile și modul de delimitare prin elemente de arhitectură și, nu în ultimul rând ca importanță, vegetația plantată. O asemenea tipologie se alătură unor importante studii istorice și arheologice care au avut în vedere, mai cu seamă în ultima jumătate de secol, amenajările private și publice ale naturii. Asociate locuințelor private de tip *domus* și *uilla*, grădinile private împrumută firesc multe dintre caracteristicile morfologice și sociale ale acestor două tipuri de reședințe romane.

Prezentarea noastră intenționează să pună în lumină modul în care textele literare (de la Cicero și Vitruvius la autorii din sec I p. Chr., precum Seneca filosoful, Plinius cel Bătrân, Marțial, Plinius de Tînăr) reliefează procurarea romanilor de amenajare a propriilor grădini ca semn al unei *distincții socio-culturale*. Dacă la nivelul elitelor (inclusiv al familiei imperiale timpurii) asemenea aranjamente folosesc grădinari specializați, atestați epigrafic (*topiarii*), pentru grădinile organizate în cadrul curților interioare de mai mici dimensiuni, mai cu seamă în mediul urban, se pot identifica caracteristici structurante încadrabile într-o estetică și un pragmatism aparte.

Sub aspect metodologic vom utiliza combinarea metodelor de interpretare istorică cu abordarea sociologică asupra culturii pe care P. Bourdieu a formulat-o prin intermediul conceptului de *habitus*.

Dr. Andra JUGĂNARU (DIAAIA, FIUB), *Monastic Landscape in Early Christianity*

What kind of physical landscapes did ascetic communities and monasteries choose in Late Antiquity? How did members of a community imagine and perceive the monastic cell? How did Late Antique ascetics use the natural environment around them for their ascetic purposes? These are some of the questions that this lecture seeks to answer, by analyzing examples of varied Late Antique sources, such as *The Lives of Pachomius*, *The Life of Saint Macrina*, *The History of the Monks in Egypt*, and *The Life of Saint Mary the Egyptian*.

Dr. Ecaterina LUNG (DIAAIA, FIUB), *Arhitectura și pictura catacombelor: de la locuințe pentru decedați la locuri de cult*

Înmormântările în catacombe sunt un fenomen care precede creștinismul, aceste locașuri subterane fiind folosite și de evrei și de păgâni. Credința în învierea trupului ca și grija pentru îndeplinirea unor ritualuri funerare complexe au determinat comunitățile creștine în expansiune să apeleze la catacombele care corespundeau tradiției romane de a-i ține pe cei morți dincolo de lumea celor vii, în propriile lor orașe (necropolis) dar permiteau și vizitele frecvente la mormânt, prescrise de cult. Din simple lăcașuri pentru odihna veșnică (loculi), mormintele devin rapid replici ale unor camere care amintesc prin unele elemente locuințele celor vii (cubicula). După oficializarea creștinismului în vremea lui Constantin, promovarea intensă a cultului martirilor aduce noi schimbări în arhitectura mormintelor subterane, care este inspirată acum de cea a unor edificii de cult de la suprafață. Înainte de dispația totală a practicii inhumării în catacombe, locuința celor morți nu mai reflectă acum structura casei celor vii, ci pe cea a casei Domnului. Programul iconografic din catacombe urmează și el o logică asemănătoare, picturile fiind mai întâi inspirate din frescele care împodobeau locuințele romane și apoi căpătând tot mai multe similitudini cu decorul bisericilor. Ținând seama de puținătatea surselor disponibile pentru reconstituirea picturii Antichității Târzii, frescele din catacombe reprezintă o ”verigă lipsă” esențială.